

A REPROGRÁFIA ÉS A SZERZŐI JOG*

MILLISITSNÉ KOVÁCS KATALIN

Reprográfia – kontra szerzői jog?

A reprográfia a tudományos fejlődés szolgálatában áll. Ezen a területen ma igen nagy fejlődésnek lehetünk tanúi. Könyvtár már az ókorban létezett, ezzel szemben a dokumentumok másolása a fényképezés feltalálásáig csak kézi úton volt lehetséges. Az e téren jelentkező ugrásszerű technikai fejlődés miatt napjainkban egyre több olyan jogi probléma merül fel, amelyek a könyvtárosokat közvetlenül érintik.

A reprográfia olyan vívmány, amely napjainkban világszerte intenzíven terjed. Egyre olcsóbbá, gyorsabbá válik a másolatok készítése a dokumentumokról, ezzel szemben a tudományos folyóiratok ára emelkedik.

Ez a fejlődés mind a felhasználók, mind a könyvtárosok gondolkodásába kezd beépülni. Régebben az olvasók néha csak egy-két oldal miatt vettek meg egy-egy könyvet vagy folyóiratot. Ha ezt az összeget meg akarták takarítani, fáradtságos kézi másolással jutottak a szükséges dokumentum birtokába. Ma a helyzet más.

Nem ritka, hogy magánszemélyek is reprográfiai úton készült másolatot adnak kölcsön egymásnak az eredeti helyett. Számos nagyvállalatunk műszaki könyvtárában a szakemberek igényük szerint bármely szakkönyvről vagy folyóiratcikkéről másolatot kaphatnak. Nem meglepő, hogy a helyhiány és az anyagi ráfordítás miatt ezek a könyvtárak alapvető fontosságú szakkönyvekből is néha csak egy-két példányt vesznek, holott tudják, hogy ez a dokumentum legtöbb szakemberüket érdekli. *Szabadon másolhatnak ezek a könyvtárak? Nem kell-e a másolatokért szerzői jogdíjat fizetniük? Csak akkor készíthetnek-e másolatot a dokumentumról, ha náluk csak egy-két példányban hozzáférhető?*

Nos, nem mindegy, hogy Magyarországon, vagy valamely külföldi országban merül fel ez a probléma.

Minčen ország ugyanis szuverén módon saját maga határozza meg jogszabályait, következképpen. elvileg nem kizárható, hogy az érdeklődő Budapesten, Moszkvában, Washingtonban vagy Londonban más-más választ fog kapni.

* A cikket a szerző a komplex főiskolai államvizsgára készített szakdolgozatának felhasználásával írta.

Tehát a „reprográfiai forradalom” számos új típusú kérdést vetett fel. A folyóiratok előfizetőinek számában csökkenés mutatkozott a fejlett tőkés országokban, ami nem kis mértékben a másolatok könnyű hozzáférhetőségének és olcsóságának tudható be. Mint-hogy a szerzők és a kiadók az eladott könyvek, folyóiratok példányszáma alapján jutnak a honoráriumhoz, kiéleződött az ellentmondás a szerzők és a felhasználók érdekei között.

A szerzői jogról általában

A téma vizsgálatánál nélkülözhetetlen néhány szerzői jogi alapfogalom ismertetése.

A szerzői jog a polgári jog területére tartozik. Közelebbről, bizonyos szellemi alkotások jogi védelmére hivatott (legközelebbi rokona az iparjogvédelem, vagyis a találmányok, védjegyek, ipari minták, használati minták, a kereskedelmi név, know-how oltalma).

A szerzői jog legfontosabb szabályait Magyarországon az 1969. évi III. törvény (Szerzői jogi törvény – továbbiakban: Szjt.) szabályozza. Az alapvető szabályok mellett számos rendelet intézkedik az egyes részletkérdésekről pl. a kiadási szerződések feltételeiről.

Néhány forrás külön használja a szerzői jog és a kiadói jog kifejezést. Ennek a megkülönböztetésnek nyomát sem találjuk az Szjt.-ben, és nézetem szerint gyakorlati szempontból sincs erre szükség. A két fogalom ugyanis, mint rész és egész viszonyul egymáshoz. A kiadói jog nem más, mint a szerzői jog egyik területe. Zavaróan hat, hogy a szakirodalomban ezt a két kifejezést azonos értelemben használják, ami valószínűleg az angol copyright szó szolgai fordításának következménye. Igaz ugyan, hogy a szerzői jog a „Gutenberg-féle forradalom” után sokáig csak a nyomtatott művek kiadására való kizárólagos jogot jelentette, ma azonban a TV, rádió, hanglemez stb. oltalmát is a szerzői jog biztosítja.

Gyakran előfordul továbbá, hogy – szintén az angol kifejezés hatására – a szerzői jog jogosultjait „szerzői tulajdonosnak” vagy „copyright-tulajdonosnak” nevezik.

A magyar jog szerint a szerzői jog személyes jogosultság, amely bizonyos vagyoni jogokkal jár együtt (jogdíj iránti igény). Ezért megfelelőbb a „jogosult” szó alkalmazása.

A szerzői jog területi hatályú: egy-egy állam törvénye elvileg csak a saját területén létrejött művek szerzői jogvédelmét biztosítja. A szerzői jog tehát nem „egyetemes”. Ez a magyarázata annak, hogy a külföldön felmerülő szerzői jogi problémák megítéléséhez a megfelelő külföldi jogszabályok megismerése is szükséges. A másolásra mindig a másolás *helye* szerinti jog az irányadó.

Az államok közötti kapcsolatok már a múlt században szükségessé tették, hogy egyes államok két vagy több oldalú egyezményeket kössenek, amelyekben rögzítik, hogy egymás állampolgárainak azonos terjedelmű szerzői jogokat biztosítsanak. A fejlődés már 1886-ban szükségessé tette az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló nemzetközi szerződés, az úgynevezett *Berni Egyezmény* megkötését.

A Berni Egyezményhez azonban különböző okok miatt számos állam nem csatlakozott, ezért 1952-ben Genfben aláírták az *Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményt*.

Magyarország mindkét egyezménynek tagja, ezért elmondható, hogy szerzői jogi törvényünk eleget tesz hazánk nemzetközi kötelezettségeinek is.

Mindkét egyezmény eltérő rendelkezéseket állapít meg a többszörözéssel kapcsolatban. A másolással kapcsolatban kifejezett rendelkezés nincs.

A Berni Egyezmény alapján védett irodalmi és művészeti művek szerzőit megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában többszörözés csak az ő engedélyükkel készüljön. Az Egyezményhez tartozó országok törvényhozó szervei jogosultak arra, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék az említett művek többszörözését, feltéve, hogy az ilyen többszörözés nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

Az Egyetemes Egyezmény a többszörözés jogát szintén a szerző kizárólagos jogának ismeri el, de több ajánlással igyekszik elősegíteni a szabad felhasználást tudományos, oktatási és egyéb célokra.

Az idézett nemzetközi egyezmények úgynevezett keretegyezmények, vagyis az egyes országok szerzői jogi törvényeinek alapelveit írják elő, de a részletes szabályozásban számos eltérés megengedett és lehetséges.

Minden ország szerzői jogi törvényének közös vonása, hogy a szerzőt személyhez fűződő és vagyoni jogok illetik meg. A személyi jogokat úgy kell értenünk, mint olyan jogosítványokat, amelyek csak embert illelhetnek meg, intézményt soha. Mihez van joga a szerzőnek? Ahhoz pl., hogy eldöntse, műve nyilvánosságra hozható-e, vagy sem. A szerző személyhez fűződő joga az is, hogy eldöntse: nevét feltüntessék-e művén, vagy a mű álnév alatt jelenjék meg. A mű részletének átvétele, a mű idézése, vagy ismertetése esetén a szerző nevét meg kell jelölni. A személyi jogok időben korlátlanok. Tinódi Lantos Sebestyén szűk körben ismert művének ellopásával nem tetszeleghet senki Tinódi szerepében. A szerzőt a személyi jogain túl vagyoni jogok is megilletik, ezek azonban időben nem korlátlanok.

Korábban az országok egymástól egészen eltérő oltalmi időt állapítottak meg, ma azonban a nemzetközi egyezmények hatására a legtöbb ország a vagyoni jogok megszűnését a szerző halálát követő 50 évben állapítja meg. (Szemléletében eltér ettől az Amerikai Egyesült Államok megoldása, amely korábban a mű megjelenését követő 28 évben határozta meg az oltalmi időtartamot – ez újabb 28 évre meghosszabbítható volt –, míg az 1978-ban hatályba lépett új törvény a mű megjelenésétől számított 75 évet ír elő.)

A vagyoni jogok közül a legalapvetőbbek azok, amelyek értelmében a mű bármely felhasználása csak a szerző vagy jogutódja hozzájárulásával lehetséges.

A vagyoni jogok nem érvényesülnek minden esetben. A kivételeket a szerzői jog korlátainak nevezzük.

Alperes – az Egyesült Államok

Az Egyesült Államok jogában nagyobb szerephez jutnak a híres bírósági ügyek, mint azt pl. Magyarországon tapasztalhatjuk. Az a per, amely az amerikai szerzői jog fejlődésében döntőnek bizonyult, a Williams and Wilkins Company orvosi kiadóvállalatnak

két állami könyvtárhálózat ellen indított pere volt. A tárgyilagos szerzők által is drámai-nak és földrengetőnek nevezett eljárást a kiadóvállalat 1968-ban indította voltaképpen az Egyesült Államok ellen.¹ A cég ugyanis féltékenyen figyelte a reprográfiai eszközök gyors terjedését az egyetemi körökben, különösen a másolás rohamos terjedését a könyvtárakban. Nyilvánvaló, hogy a kiadó figyelmét a fejlődés roppant arányai keltették fel. A kiadó természetesen nem a másolás ellen lépett fel, hanem azt kifogásolta, hogy nem kap jogdíjat a kiadványairól készített 30 000 másolat után. Első fokon a kiadó megnyerte a pert, ám számolnia kellett azzal, hogy a két beperelt könyvtárhálózat az általa kiadott műveket nem fogja megrendelni, vagy ezekből a művekből kevesebbet rendel. A Williams and Wilkins cég ezért kompromisszumos lépésre szánta el magát. Ez érthető, hiszen a perrel kiásták a csatabárdot a kiadók és a könyvtárak között. A könyvtárak egyöntetű felháborodása miatt a Williams and Wilkins „magányos farkasként” állt szemben a könyvtárakkal.

A kompromisszumos megoldás abban állt, hogy a kiadó két javaslatot tett a könyvtáraknak ún. blankettaengedélyezésre. Ennek értelmében a könyvtárak évente kiadványonként 3,65 dollárt fizetnének a szerzői jogi oltalom lejáratáig (ez a per idején a mű megjelenésétől számított 56 év, az új törvény szerint 75 év). Ennek fejében a szerzői joggal védett művekről a könyvtárak szabadon készíthetnek másolatokat, de nem sokszorosíthatnak. A másik javaslat a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozott. Eszerint a könyvtárak oldalanként 5 cent díjat fizetnének.² Minthogy ezeket a javaslatokat a könyvtárak nem fogadták el, az eljárás 1975-ben folytatódott. A Legfelsőbb Bíróság 4:4 arányban szavazott, tehát nem döntött a kérdésben. (A kilencedik bírő, aki az ügyet eldönthette volna, nem szavazhatott, mivel szerepelt a korábbi eljárásban.) Bár az amerikai jogászok azt mondják, hogy „a nehéz ügyek rossz törvényt szülnek”, az eset jelentősége mégis meglehetősen nagy.

A másolatkészítés szabadsága a magyar jogban

Hatályos szerzői jogi törvényünk számos ország előírásaihoz hasonlóan a szerzői jog következő korlátait ismeri:

- a szabad felhasználás (a szerző hozzászólása nélkül, díjtalanul)
- felhasználás a szerző hozzájárulása nélkül, díjazás mellett (rádió, TV számára biztosítja a törvény)
- felhasználás engedélyezése társadalmi érdekből (díjazás mellett) bírósági ítélet alapján.

A másolás szempontjából kizárólag a *szabad felhasználás* az érdekes, vagyis ahol a felhasználás díjtalan és ahhoz a szerző hozzájárulása nem szükséges. (Ide tartozik még többek között a nyilvánosságra hozott mű részletének idézése, iskolai oktatási célra való átvétele, felhasználása – bizonyos kivételekkel – új, önálló mű alkotásához stb., valamint a mű egyes példányainak kölcsönzése.) A Sztj 18.§. (1.) bekezdése ugyanis így rendelkezik: „Nyilvánosságra hozott műről bárki készíthet másolatot, ha ez nem szolgálja sem forgalombahozatal, sem jövedelemszerzés célját, és a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti.”

Másolatot tehát bármikor bárki készíthet, ha

a) *A mű már nyilvánosságra került.* A nyilvánosságra hozatal „bármilyen cselekmény vagy magatartás, amelynek révén a mű elhagyja az alkotó rendelkezési körét és meg nem határozott más személyek számára hozzáférhetővé válik”.³

Nem kerül nyilvánosságra tehát a disszertáció, vagy az olyan szerzői jog alá eső dokumentum, amely államtitkot, szolgálati titkot vagy ipari titkot (know-how-t) tartalmaz. A dokumentumok esetében a nyilvánosságra hozatal módja nagyon-sokféle lehet, így pl. kiadás, nyilvános előadás, hangfelvétel nyilvános lejátssása. Nagyon lényeges tehát, hogy a másolandó mű a másolás előtt nyilvánosságra került-e. *A nyilvánosságra nem került mű másolása* ugyanis a szerző személyéhez fűződő jogait sérti, illetőleg titkos dokumentum esetén büntetőjogi felelősségrevonást vonhat maga után. Amennyiben tehát a nyilvánosságra hozatal előtti műről akarunk másolatot készíteni, úgy a szerző előzetes hozzájárulását ki kell kérnünk.

b) *A másolat forgalomba hozatal céljára nem használható fel.* A forgalomba hozatal a műről készült példányoknak a nagyközönség körében való elterjesztése, illetőleg ennek érdekében raktáron tartása. *Közömbös, hogy az ellenérték mellett vagy ingyenesen történik-e.* Ha egy kiadóvállalat már megjelentetett egy művet, kifejezett engedély hiányában más (pl. könyvtár) a műről készített másolatokat sem hozhatja forgalomba, mert ebben az esetben a szerzői jog bitortlását követné el. (A kiadási szerződésben ugyanis a szerző vagyoni jogait a kiadóra ruhazza át. Ennek következtében a kiadó lesz az egyedüli jogosult a mű forgalomba hozatalára.) A kiadó saját nevében felléphet a kalózkidás ellen, akkor is, ha ez másolatok formájában történik.

c) *A másolat jövedelemszerzés céljára nem használható fel.* Ennek folytán a más részére készített másolatért legfeljebb a ténylegesen felmerült költségek megtérítése igényelhető.

Jövedelemszerzési cél alatt azt értjük, hogy valaki vagy valamely intézmény ellenérték fejében rendszeresen készít más részére másolatokat. Egy fénymásoló szövetkezet is csak „hozott anyagból” dolgozhat, vagyis az ellenértéket csak a másolási tevékenységért kérheti és ő maga nem ajánlhat fel eladásra szerzői jogi oltalom alá eső művekről készített másolatot. Ez nem akadályozza természetesen azt, hogy valaki a magával hozott modern verseskötetről vagy aktuális cikkről másolatot kérjen és kapjon.

d) *A szerző jogos érdekét egyébként se sértse.* Az eddig felsorolt feltételek nem a jogalkalmazó, a bíróság megítélésétől függenek. Annak megállapítása azonban, hogy a másolatkészítés a szerző jogos érdekét sérti, bár sem forgalomba hozatal, sem jövedelemszerzés célját nem szolgálja, kifejezetten *a bírói joggyakorlatra van bízva.* Ez a „kiskapu” semmiképpen nem nyújt biztonságot a dokumentációnak, illetve a másolást végzőnek, hiszen nyitva hagyják azt a kérdést, hogy vajon a törvényben kifejezetten meghatározott eseteken túlmenően mikor beszélhetünk a szerző jogos érdekének megsértéséről.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a szabad felhasználás az a jogi keret, amely lehetővé teszi, hogy az emberi kultúra és a tudomány értékeit ne pusztán árucikknek tekintsük, és ezáltal a korszerű művek elterjedésének meghatározott körülményeit szerzői jogdíj-mentesnek ismerjük el. A szabad felhasználás bármilyen korlátozása a szerzők anyagi érdekei felé hajlás tünete. *A szocialista államok kultúrpolitikáját éppen az jellemzi,*

hogy a közművelődés, a tudomány, az oktatás érdekében számos kulturális és tudományos értéket ingyenesen vagy névleges térítés mellett nyújt. A másolatkészítés szabadsága is a szerzői jogi oltalom alatt álló művek elterjedésének szolgálatában áll, elősegítve e művek megfelelő – és jogszerű – felhasználását.

A jogsértés következményei

Minden jogszabály tartalmaz intézkedést arra az esetre, ha az előírásokat megsértik, nem tartják be. Röviden érinteni kell tehát azokat a rendelkezéseket (jogi nyelven: *szankciókat*), amelyeket a Sztj 52.§-a ír elő. Eszerint:

(1) „A szerző jogainak megsértése esetén – az eset körülményei szerint – a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

- a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- c) követelheti, hogy a jogsértő – nyilatkozattal vagy más megfelelő módon – adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről és költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;
- d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését, illetve jogsértő mivoltától megfosztását.”

(2) „Ha a szerzői jog megsértése vagyoni kárt is okozott, a polgári felelősség szabályai szerint kártérítés jár.” Kártérítésre alap az is, ha a szerző személyéhez fűződő jogait tartósan vagy súlyosan megsértik.

Mi történik tehát akkor, ha pl. egy könyvtár a másolási szabadsággal visszaél és mondjuk kétszáz példányban másolatot készít egy folyóiratcikkéről, majd a másolati példányokat a könyvtár alkalmazottai jó pénzért értékesítik. A fegyelmi eljáráson túl ebben az esetben a szerző vagy a kiadó beperelheti a könyvtárat. A perben követelheti, hogy a bíróság állapítsa meg: a könyvtár a szerzői jogot megsértette.

Követelheti, hogy további jogsértő másolatokat ne készíthessen a könyvtár és jogsértés a jövőben ne forduljon elő. A jogosult továbbá erkölcsi és anyagi elégtételt követelhet. Az erkölcsi elégtétel általában abban áll, hogy a könyvtár költségén a napilapokban olyan közleményt jelentetnek meg, amely beszámol a jogsértésről és annak abbahagyásáról. A jogsértést megelőző állapotot általában nagyon nehéz helyreállítani, nehéz olyan helyzetet teremteni, mintha mi sem történt volna. A jogtalanul készített és terjesztett másolati példányokat – ha erre mód van – vissza kell vonni és a jóhiszemű felhasználónak a másolatért fizetett összeget vissza kell téríteni. A jogsértéssel előállított dolog – ez esetben a jogtalanul készített másolat – megsemmisítése esetleg nem célszerű. A másológép megsemmisítése szintén felesleges kárt jelentene.

Nem tudok arról, hogy ilyen eset valóban előfordult-e. Annyi azonban bizonyos, hogy *a könyvtárak alkalmazottai szerzői jogot nem tanulnak és elkövethetnek jogsértést tájékozatlanságból a legnagyobb jóhiszeműség mellett is.*

A magyar törvény nem tartalmaz rendelkezést arra nézve, *hány másolat* készíthető a szerzői jog megsértése nélkül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy korlátlan példányszám készíthető. Nincs ugyanis megengedve másolatok készítése a szerző hozzájárulása nélkül olyan nagy példányszámban, amely a mű értékesítésének kilátásait (sőt, esetleg még a lehetőségét is) károsan befolyásolhatja. A szabadon készíthető másolatok legmagasabb példányszámát mindig az adott esethez képest kell megállapítani. Általános érvényű alsó-felső határ nincs.³

Végezetül álljanak itt *Ficsor Mihálynak*, a magyar Szerzői Jogvédő Hivatal elnökének szavai: „A magánfelhasználás újszerű kérdéseit a magyar szerzői jog sem kerülheti meg. Ez már csak azért sem lehetséges, mert a szerzői jog nemzetközi fejlődése, az új normák kialakulása és bevezetése mindazoknak az egyezményeknek a révén, amelyeknek Magyarország is részese, előbb-utóbb szükségképpen sürgető kérdéseket szül.

Fel kell készülni arra, hogy ezekre a kérdésekre időben meg kell adni a szocialista szerzői jog elvein – mindenekelőtt a szerzők érdekeinek és a társadalmi érdekeknek a harmonikus összehangolásán – alapuló reális választ.”⁴

A másolás joga külföldön

A szocialista országok szerzői jogi törvényei a másolatkészítés modern problémáival nemigen foglalkoznak. A szabályozás a magyar törvényhez igen hasonló. Közös az, hogy a reprodukció eszközeiről, továbbá a szabadon készíthető példányok mennyiségéről nem tesznek említést.

A fejlődő országokban a gyarmati rendszer felbomlása után az első időszakban kizárólag az angol vagy a francia törvény mintájára készített jogszabályok voltak hatályban. Nigériában például még ma is a korábbi 1911-es angol törvény van érvényben. A fejlődés jelenlegi szakaszában, amikor megerősödik a fejlődő országok nem-imperialista útja, távolodás tapasztalható a korábbi gyarmattartó országok jogától. A fejlődő országok a szocialista országokhoz hasonló szerzői jogi szabályozást fogadnak el és lassanként teljesen elszakadnak a volt gyarmattartó országok jogától.

Példaként említhető az Afrikai Szellemi Tulajdon Szervezetének megalakításáról szóló egyezmény vonatkozó rendelkezése. (Az egyezmény még nem lépett hatályba.) „Közkönyvtárak, nem-kereskedelmi dokumentációs központok, tudományos intézetek és oktatási intézmények jogszerűen másolhatnak bármilyen művet, amely korábban jogszerűen hozzáférhetővé vált a nyilvánosság számára, tevékenységükhöz szükséges másolatban, feltéve, hogy ez a másolat nem sérti a mű normális kiaknázását vagy nem okoz igazságtalan hátrányt a szerző törvényes érdekeinek”⁵

Amennyiben az egyezmény hatályba lép, úgy az afrikai országok nagy része egy rugalmas szerzői jogi szabályozást mondhat magáénak.

Az eddig ismerttetett jogszabályi előírásoktól jelentősen különbözik az *angol* törvény rendelkezése, amely „*fair dealing*” (tisztességes felhasználás) néven vált ismertté. A „*fair dealing*” a szerzői jogvédelemben részesülő dokumentum „ésszerűen arányos”

részének másolása mellett azt is magába foglalja, hogy a másolás kutatás- vagy tanulmány céljára történjék, nem pedig üzleti-kereskedelmi célra.⁶

Néhány konkrétum: a könyvtárak másolási lehetőségeit szabályozó 7. szakasz szerint a periodikumok egy-egy számából csak egyetlen cikk másolható, egyetlen példányban, a felhasználó számára az említett célból, a másolási költségek megtérítése mellett egyéb művekből a könyvtár csak abban az esetben készíthet másolatot, ha nem ismeri és szökványos módon nem is tudja felderíteni olyan személy nevét és címét, akinek van joga a másolási engedély megadására. A jogosult könyvtárnak nem szabad a másolatért az önköltségi árnál alacsonyabb ellenszolgáltatást szedni, és az ellenszolgáltatásba be kell kalkulálni bizonyos, a könyvtár fenntartási költségeihez való hozzájárulást. Evvel kívánja az angol törvény elérni, hogy a másolatok költségeinek alacsony volta ne csökkentse a folyóirat eredeti példányainak kelendőségét.⁷

Összefoglalva: A másolás elvégezhető szerzői jog védelme alatt álló műről, ha:

- a) a másoló tulajdonában már van egy eredeti példány,
- b) nem helyettesíti a másolás tényével több példány megvásárlását,
- c) a másolást végző nem tesz szert üzleti haszonra,
- d) a másolat csak egy példányban, elméleti tudományos kutatási célból, személyes használatra készül.

A felhasználó 'oldaláról *jogosan használható a szerzői jog védelme alatt álló műről* (vagy annak egy részéről) *készült másolat, ha:*

- a) a másolás hosszadalmas kézi másolást helyettesít,
- b) a megrendelő személyes használatra kéri a másolatot, tovább nem adja, kereskedelmi forgalomba nem hozza,
- c) a másolat tartalmát, új önállóan tekinthető művében használja fel,
- d) felelősséget vállal a másolat rendeltetésszerű felhasználásáról.⁸

Az ausztrál törvény előírásai nem tartalmazzák különlegességet és első sorban az angol törvényhez hasonlítanak. Az utóbbi években azonban erőteljesen kiéleződött a szerzői jog megsértésének kérdése a pénzbedobós másolóberendezések elterjedése miatt.

A magyar Szerzői Jogvédő Hivatalnak megfelelő ausztráliai szerv, a Szerzői Jogi Tanács kísérleteket tett arra, hogy olyan jellegű megállapodásokat hozzon létre, amelyekkel Svédországban és az NSZK-ban találkozhatunk. Az egyetemek általában ellenállnak annak a szerzői jogi igénynek, hogy a másolásért jogdíjat fizessenek. Még kedvezőtlenebb tette az egyetemek helyzetét az úgynevezett *Moorhouse-ügy*. Ezt a pert a Szerzői Jogi Tanács provokálta; megbízásból egy egyetemi könyvtárban az egyik felhasználó egy 10 oldalas novellát két példányban lemásolt F. Moorhouse szabadpolcon levő 220 oldalas novelláskötetéből. *A másolásra a felhasználónak sem kutatási, sem tanulmányi célból nem volt szüksége.*

Tekintettel arra, hogy a másolás egy egyetem másológépén történt, a bíróság az egyetem felelősségét állapította meg a szerzői jogba ütköző cselekményért. A felhasználó a könyvet szabadpolcra vette le, a másolóberendezés az egyetemi könyvtár tulajdonában volt; a gépet felügyelet nélkül bárki használhatta; a könyvtárlátogatók nem részesültek kellő figyelmeztetésben. Mindez elegendő volt arra, hogy a bíróság az egyetemet marasztalja el.

A Moorhouse-ügyben felmerült problémák megoldására az ausztrál kormány bizottságot hívott életre. A nem túl távoli jövőben várható a szerzői jogi törvény módosítása.⁹ Ami Ausztráliában még csak törekvése a szerzőknek, illetőleg az érdekeik képviselőjére hivatott állami szervnek, az Svédországban, az NSZK-ban és az Egyesült Államokban – bizonyos eltérésekkel – megvalósult.

A jogdíjfizetés rendszere Svédországban és az NSZK-ban

Svédországban az 1960-as törvény kimondja, hogy archívumok és könyvtárak másolatokat készíthetnek irodalmi vagy művészeti művekről személyes használatra. A könyvtárak nem fizetnek használati díjat a fotómásolással kapcsolatban, de értesíteniük kell a svéd Szerzői Alapot az elkészített kópiákról. A svéd állam az Alapon keresztül bizonyos összeget fizet a szerzőnek a másolás mértékétől függően.

A svéd kormány, valamint a szerzőket és a kiadókat képviselő szervezetek egy csoportja között 1973-ban szerződés jött létre a szerzői jog alá eső műveknek az iskolákban való másolásáról. A svéd iskolákban ugyanis a másolás gyakorlata már olyan méreteket öltött, hogy a probléma tanulmányozására egy bizottságot alakítottak, amely 1968-ban egy statisztikai tanulmányt készített. Ez a tanulmány feltárta, hogy csupán a svéd iskolákban 150 millió másolat készült évente. Ennek 60 %-át teszik ki a könyvekről és tankönyvekről, 14 %-át az újságokról és folyóiratokról, végül csupán 3 %-át teszik ki a regényekről, színdarabokról és egyéb irodalmi művekről készült másolatok.

A megállapodás értelmében a szervezetek általános engedélyt adnak a tanároknak arra, hogy az iskolákban bizonyos határok között másolatokat készíthessenek szerzői jog alá eső művekről.

Az engedély birtokában a tanároknak nem kell kikérniük a másoláshoz az érintett szerzők előzetes hozzájárulását, számukra a másolás ingyenes. A svéd kormány vállalja, hogy az aktuálisan elkészített másolatok száma alapján díjat fizet a szerzők és a kiadók újonnan életre hívott társaságának, a BONUS-nak.¹⁰

Az NSZK szerzői jogi törvénye 1965-ből való. A szabad felhasználás körében igen szűkmarkú: voltaképpen csak a személyes célú felhasználást engedély meg jogdíj fizetés nélkül. A másolatkészítés ily módon általában jogdíjköteles tevékenység. A honoráriumok kezelésére két társaságot alakítottak. A WISSENSCHAFT („Tudomány”) nevű társaság a tudományos könyvek és folyóiratok másolása révén járó jogdíjak összegyűjtésére és a szerzők valamint a kiadók közötti elosztására hivatott. Ugyanezt a tevékenységet a szép-irodalmi művek esetében a WORT („Szó”) nevű társaság végzi el.

Engedmények a szerzők javára – avagy áttörés az USÁ-ban

Az Amerikai Egyesült Államok korábbi szerzői jogi törvénye 1909-ben keletkezett. Ez a szabályozás az 1956. évi angol törvényhez volt hasonló a különbséggel, hogy itt a tisztességes felhasználást nem „fair dealing”-nek, hanem „fair use”-nek nevezik. Az USA

új szerzői jogi törvényét 1976-ban adták ki, és hosszú átmeneti időszak után 1978. január 1-ével lépett hatályba.

Bizonyos, hogy a törvényhozókat a már ismertetett Williams and Wilkins eset nagyban befolyásolta. Az új törvény ugyanis számos engedményt tett a szerzők és a kiadók javára és a szabad felhasználású (tehát jogdíjmentes) másolás körét igen szigorúan és aprólékosan határozta meg. A törvény két szakasza (a 107. és 108. szakasz) különösen lényeges a dokumentumok hozzáférhetősége és a könyvtári szolgáltatások szempontjából.

A 107. szakasz a kizárólagos szerzői jogok korlátozásai közül a „fair use” (tisztességes felhasználás), míg a 108. szakasz a könyvtárak és archívumok körét szabályozza.

A 107. szakasz szerint „a szerzői jog által védett mű tisztességes felhasználása – beleértve a másolatokkal vagy hanglemezen vagy bármely más eszközzel történő reprodukcióját, olyan célokból, mint kritika, kommentár, híradás, tanítás (beleértve a többszörös másolatokat iskolai felhasználásra), tanulmányok folytatása, vagy kutatás nem minősül a szerzői jog bitorlásának. Annak meghatározására, vajon meghatározott esetben a mű felhasználása tisztességesnek minősül-e, a következő tényezőket kell figyelembe venni.

1. A használat célját és jellegét tekintve: a használat kereskedelmi természetű-e, avagy nem üzleti, oktatási célokból történik.
2. A szerzői jog által védett mű természete.
3. A felhasznált rész mennyisége a szerzői jog alatt álló mű egészéhez képest.
4. A használat hatása a mű potenciális piacára vagy értékére.¹¹

A 107. szakasz tehát a szabad felhasználás körét határozza meg és előírja azokat a szempontokat, amelyek alapján a használat tisztességesnek vagy tisztességtelennek minősül. Ezzel még nem is lenne baj, ám a törvény a következő 108. szakasza igen szűkre szabja a szerzői joggal védett művekről való másolás kereteit. (A törvény oldalakon keresztül sorolja a kivételeket és a kivételek alól való kivételeket.)

A változtatás nélkül kimásolható tételek a következők:

- valamely könyv egyik fejezete;
- folyóirat – vagy újságcikk;
- novella, rövid esszé (tanulmány), vagy rövid vers;
- könyvekben, folyóiratokban vagy újságokban megjelent ábra, grafikon, diagram, rajz vagy kép.

A törvény a könyvtárak számára a következő tételek másolását engedélyezi:

- folyóiratoknak az utolsó öt éven belül megjelent számai, évente legfeljebb 6 példányban;
- nagyobb terjedelmű művek kisebb részei, évente legfeljebb 6 példányban;
- közzé nem tett művek, állományvédelmi és biztonsági célból egy példányban;
- megrongálódott művek, a használhatatlan részek kicserélése céljából;
- olyan elfogyott kiadványok, amelyek elfogadható áron nem hozzáférhetők.¹²

Nem meglepő ezek után, hogy az oktatási célú másolást is drákói szigorral korlátozza a jogszabály. (Gondoljunk csak arra, hogy a svéd törvény mennyivel szabadabb felhasználást enged oktatási célból.) Az ijesztően aprólékos felsorolásokból csak néhány jellemző részletet idézek:

Jogdíjfizetési kötelezettség nélkül másolható egy-egy iskolai osztály tanulói létszámának megfelelő számú másolat (nagy létszámú osztályok előnyben!), pl. egy teljes vers, ha az 250 szónál kevesebb és terjedelme két nyomtatott oldalt nem halad meg, vagy egy teljes cikk, novella, vagy esszé, ha 2500 szót nem haladja meg, stb.

Magam előtt látom egy amerikai iskola tanárait, amikor boldog mosollyal nyugtázzák egy hosszú számlálás után, hogy a másolni kívánt novella mondjuk csupán 2498 szóból áll, és ugyanőket borús arccal, amikor egy vers 251. szavához érkeznek. Ez a szigorú és bonyolult rendszer méltán váltott ki elkeseredettséget és csalódottságot a felhasználók körében. Az új szerzői jogi törvény közzététele után ugyanis már nemcsak a Williams and Wilkins Company, hanem más kiadók is „örömmünetet ültek” és hozzáálltak a szerzői jogdíjak beszedését szabályozó rendszer kialakításához.

Néhány tudományos kiadó (pl. az Amerikai Fizikai Intézet – American Institute of Physics) közzétette az új szerzői jogi törvény hatálybalépése utáni politikájának irányelveit. Megkívánja például a szerzőktől, hogy ruházzák át jogaikat a publikálásra elfogadott cikkekkel kapcsolatban. Minden egyes folyóiratszám elején részletes tájékoztatást tesznek majd közzé a cikkekkel kapcsolatos szerzői jogról. A cikkek első oldalának alján pedig egy kódszám kíséretében ott fog díszelegni az az összeg, amelyet a folyóiratcikk másolásáért a kiadó követel.¹³

Létrehoztak az USA-ban is olyan díjbeszedő társaságokat, amelyek a szerzői jogdíjak nyilvántartását, elszámolását, behajtását és elosztását végzik.

Végkövetkeztetések helyett

Az eddigiekből láthattuk, hogy a reprográfia terén tapasztalható fejlődés milyen kérdéseket vet fel és láthattuk azt is, hogy ezekre a kérdésekre a különböző országokban milyen választ keresnek, illetve milyen megoldásokat fogadnak el. A szocialista országoknak a másolatkészítés szabadságán alapuló megoldása lényegesen különbözik a fejlett tőkés országokban teret nyerő azon felfogástól, amely a másolást általában jogdíjköteles tevékenységnek tekinti, és a szabad felhasználás körét a másolatkészítés tekintetében erősen korlátozza. Ezzel összefüggésben a szocialista országokban technikai-szervezési jellegű szabályozással nemigen találkozunk, míg a fejlett tőkés országokban fokozatosan kiépülnek a szerzői jogdíjak számításának és beszedésének szervezeti keretei.

Nem tudhatjuk, hogy az Egyesült Államok jogában bekövetkezett „nagy áttörés” mikor és mennyiben terjed át más országokra. Nagyon tanulságosak azonban azok az érvek, amelyek a könyvtárak jogdíjkötelezettségével szemben 1971-ben az NSZK-ban merültek fel egy törvényjavaslat vitájánál.

1. Technikailag megoldhatatlannak tűnik, mert elképzelhetetlen, hogy minden kölcsönzött könyvet szerzői jogdíjjal terheljenek, s valamennyi könyv kölcsönzésekor vizsgálják, vajon a könyv szerzői jogi oltalom alatt áll-e, vagy sem.
2. Igazságtalan eredményre vezetne a szerzői jogdíjnak általánosságban való megfizettetése az olvasókkal, mert ez esetben azok az olvasók is szerzői jogdíjat fizetnének, akik szerzői jogvédelem alatt nem álló műveket olvasnak.

3. Az olvasókkal fizettetett szerzői jogdíjak elszámolása olyan jelentős ügyviteli és pénzügyi terheket róna a nyilvános könyvtárakra, ami nem állna arányban a tervezett bevétellel.
4. A nyilvános könyvtárak ingyenessége fontos társadalom- és művelődéspolitikai eredmény, amelyet a tervezett intézkedés veszélyeztetne.
5. Ha a szerzői jogdíj nem az olvasókat, hanem a nyilvános könyvtárakat, illetve az azokat fenntartó intézményeket terhelné, úgy ez csak az állománygyarapítás vagy egyéb fenntartási költségek terhére volna elszámolható, ami gyakorlatilag az állománygyarapítást befolyásolná hátrányosan.¹⁴

Összefoglalásként megállapítható, hogy a másolatkészítés után fizetendő szerzői jogdíjak problémája nem jelentkezik azonos formában és élességgel a különböző országokban, ezért nemzetközi szinten mindeddig nem született meg a kérdés megoldása. Az UNESCO szakértőinek 1975-ben tartott tanácskozásán javaslat született, amely szerint azokban az államokban, ahol a reprográfiai úton történő másolatkészítés széles körben elterjedt, olyan kollektív szerződési rendszer létrehozása válik szükségessé, amely a szerzői jogdíjak beszedését biztosítja.

Zárószóként a lengyel *Andrzej Kopff* professzort idézem: „A különböző érdekeket gondosan elemezni és egyeztetni kell, ügyelve arra, hogy a díjazás rendszere ösztönözze az alkotókat és érdemes legyen a tudomány, a technika és a kultúra haladásáért anyagi áldozatot hozni.”¹⁵

HIVATKOZÁSOK

1. LYONS, Patrice: Judicial construction of United States Copyright law. = *Revue Internationale du Droit d'auteur*. Paris, LXXXIX.évf. 1979. január, 29–76. p.
2. REVILLE, Charles O. Jr.: The Williams and Wilkins Company vs. The United States. Another Charge of the Light Brigade. = *The Journal of Micrographics*. 6.vol. 1973. 6.no. 238–239. p.
3. BÉNÁRD Aurél – TIMÁR István: A szerzői jog kézikönyve. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1973. 810 p.
4. FICSOR Mihály: Üres kazetták. = Magyarország. 1978. 41.sz. 26. p.
5. *Industrial Property*. 18.vol. 1979. no.4. 57–65. p.
6. CORNISCH, W. R.: Photocopying libraries and the copyright law of the United Kingdom.
7. NIZSALOVSKY Endre: Tudományos dokumentáció és szerzői jog. = *TMT*. 18.évf. 1971. 8–9. szám. 607–625. p.
8. OMFB 18–407/IV.–T. Bp. 1969. 38–40. p.
9. LAHORE, James: Photocopying in Australian libraries. Developments in copyright law. = *Int. Law Libr.* 4.vol. 1976. 1.no. 32–37.p.
10. Copyright and Designs Law Report of the Committee to Consider the Law of Copyright and Designs. London, 1977. 280 p.
11. *Revue Internationale du Droit d'Auteur*. LXXXIV.évf. 1977. 100–232.p.
12. Új Copyright törvény az USA-ban. = *TMT*. 25.évf. 1978. 4.szám. 209. p.
13. SKOLNIK, Herman: Living with the new Copyright Law. = *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*. 17.vol. 1977. 4.no. 217. p.
14. A szerzői jogi törvényt módosító NSZK törvényjavaslatok. = *TMT*. 18.évf. 1971. 10. szám.
15. KOPFF, Andrzej: A technikai haladás meg a szerzői és találmányi jog. = *Magyar Jog*. 1977. 1020.p.